

СЛАВКО ВУКОМАНОВИЋ
(Београд)

РЕЧИ — ЊИХОВА ЗНАЧЕЊА И ГЛАСОВНА СТРУКТУРА

У раду ће бити анализиране промене значења речи, посебно полисемија. Такође ће бити разматран и различит гласовни склоп речи, и то превасходно оних страног порекла. Осим тога, знатна пажња ће бити посвећена специфичном типу лексике — топонимима, који у свом двочланом, или једночланом имену имају почетни, односно иницијални основински романски елемент у неколико фонолошких варијанти (*Санкѝ, Сан, Санѝ, Санѝа, Сен, Сенѝ*), који воде порекло од латинског придева *sanctus*.

Са развојем човека, културе, цивилизације, човековог мисаоног света у оквиру природног и друштвеног окружења у коме живе људи што говоре истим језиком, сваки језик се временом мења. Те промене су нарочито видљиве у лексци и то, пре свега, оној цивилизацијској. Ту просто нови појмови које доноси развој материјалне и духовне културе, као и промена природне и друштвене средине, лако рађају нове речи: оне којих раније у том језику није било. Понекад, исто, у том општем цивилизацијском развоју, неке речи током времена губе своја некадашња значења. Тако, на пример, у доба Вука Караџића, у српској патријархалној сељачкој заједници реч *ѝовод* означавала је „уже за које се воде коњи“, а реч *нагон* значила је: „терање свиња ка Сави да би се продале у Аустрији“.¹ У то време именица *вођ(а)* у нашем народном језику имала је потпуно другачије значење од данашњег. Та реч је тада, како се јасно из оба Вукова српска рјечника види, означавала само особу која води слепог човека, слепца.

Али у развоју лексике, променама у значењу речи, постоји и један други, врло динамичан процес, који стално утире пут богаћењу језика, његовој што потпунијој изражајности. Тај процес чини: ширење семантичког поља истих речи, полисемија. Добро је познато да су у језику многе речи полисемичне, са више значења. Ми обично каже-

¹ О томе види Павле Ивић, *Српски народ и његов језик*, Београд, 1971, стр. 301.

мо да оне имају основно (буквално) и пренесено (секундарно) значење, које је најчешће својеврстан вид њихове метафоризације или синегдохске семантичке замене, супституције, што настају спонтано током времена у људском говору.

Та различита, тако добијена, значења речи најчешће су врло видљива, лако препознатљива, свим људима који говоре истим језиком. Тако, на пример, у речи *глава* лако је разлучити њено основно значење (он има велику главу) од изведеног, секундарног, пренесеног значења (он је глава целе породице). Некад, међутим, није тако лако уочљиво то примарно и секундарно значење појединих полисемичних речи, највише, наравно, због тога што нека од тих значења нису опште обележје језика, већ су више регионална, покрајинска, или су, пак, временом застарела. Као пример за то можемо узети реч *владика*. Али пре него што размотримо значење те лексеме, кратко ћемо само нешто рећи о њеном пореклу.

Већ на први поглед је лако запазити да је *владика* наша, домаћа реч словенског порекла и она је у свом првобитном облику, несумњиво, врло стара, древна је то прасловенска творевина. Њен изворни прасловенски облик био је **voldyka*². Природно је онда што се та реч налази и у старословенском језику, само што се она ту, после метатезе и преласка прасловенског *ol* у *la*, јавља као *владѣика*. У том облику долази она и у нашим средњовековним ћирилским текстовима. То јасно показује и Даничићев *Рјечник из књижевних сѣларина срѣских*, у коме је наведено доста реченичних исказа у којима је та лексема употребљена у неколико различитих значења. Таква је та реч, као што се види и из Фасмеровог етимолошког речника, и у руском књижевном језику и стога се верује да је она у том гласовном облику преузета из црквенословенског језика као сакрални термин којим се означава (архи)епископ православне цркве. И у нашем данашњем свакодневном говору *владика* има само то значење. То је, дакле, један од највећих старешина у српској црквеној јерархији. Кад обични људи, чак и неписмени, чују ту реч, увек помисле на тог високог црквеног великодостојника. За њих је, значи, данас та лексема, у њиховом језичком осећању, моносемична, једнозначна. Да ли је то стварно тако на широком српскохрватском говорном подручју и некадашњем и данашњем писаном и књижевном језику? Најбољи увид у то даће нам речници нашег језика. Ако, на пример, отворимо *Српски рјечник Бу-*

² О томе види Ф. Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*, Том I, Москва, 1964.

ка Карацића из године 1852, одмах ћемо видети да је реч *владика* полисемична. Ево шта све Вук у том свом *Рјечнику* наводи уз ту реч:

„*владика* (pl. gen. *владикâ*) 1) m. der Bischof, episcopus 2) f. (у Дубр.) властеоска жена или одрасла кћи, die Frau oder erwachfene Tochter lines властелин, uxor vel filia adulta властелин — 3) (у Дубр.) eine Art Seefisch, piscis marini genus.“

Ту се, као што се види, дају, превасходно на немачком и латинском језику, три значења те лексеме. Прво значење је заједничко, општеномодно, и њиме се обележава један од највећих чинова у црквеној јерархији: епископ, бискуп. Друга два значења су регионална, ускодијалекатска, и како Вук бележи, карактеристична су за Дубровник, дубровачки говор. Из тог Карацићевог објашњења јасно се види да реч *владика* у Дубровнику још има ова два значења: властеоску жену или одраслу кћер и једну врсту морске рибе. Вук је, дакле, прикупљајући лексичку грађу за *Српски рјечник* утврдио да у нашем народном језику у то време реч *владика* има та три наведена значења.

А како ствар стоји са значењем те речи у нашем данашњем језику? То је, свакако, најлакше видети ако се ослонимо на велики *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, што га издаје САНУ. У II књизи тог великог речника, штампаног у Београду 1962. год., дато је чак пет значења те речи.

Прво што одмах пада у очи јесте, свакако, да су ту засебно дата сва три горе наведена значења што се налазе у *Српском рјечнику*. То је сасвим природно, ако се има у виду да је тај Карацићев речник био драгоцен извор језичке грађе овог данашњег грандиозног лексикографског дела САНУ, које ће имати око пола милиона речи и од кога је досад штампано петнаест великих томова. Овде, међутим, треба истаћи да се у *Академијном речнику* налазе још два засебна значења којих у Вука нема. Једно од тих значења је: „Бог, Христос (у говору религиозних људи)“. Друго значење, у ствари, чине ова два сродна семантичка елемента: а) „... владалац, поглавар (земље, племена, жупе) ...“ и б) „онај који господари, старшина уопште ...“

Уз ове две битне значењске разлике између та два речника постоје и неке друге, знатно мање неподударности, обележене друкчијим засебним напоменама. Тако, на пример, где код Вука стоји у загради „у Дубр.“, у *Академијном речнику* пише „покр.“ (= покрајинско). Ту се још за треће значење из *Српског рјечника* каже да је застарело и да је то „назив за неке врсте морских риба шиљоглавки“. Дакле, не једна морска риба, како је у Карацића, већ више рибљих сродних врста. И, коначно, уз ово друго значење у *Академијном речнику*,

већ на почетку, опет у виду прелиминарне напомене, наводи се да је и оно застарело.

Из досадашње анализе јасно се види како једна реч (владика) има више значења. Та анализа исто показује да сва та значења нису општа, универзално обележја целог језика, његове лексике, већ су она територијално ограничена, омеђена, и типична су само за неко говорно подручје или место. Ту је исто лако запазити како се поједина значења речи током времена полако губе, застаревају. Тај процес губљења, архаизације, неких значења речи нарочито брзо тече у сфери регионалног, покрајинског семантичког поља неке речи. Овде је, међутим, битно истаћи да и ово наше мало детаљније разматрање значења речи владика показује да у свакој таквој полисемичној лексеми постоје, као што смо већ на почетку истакли, основно, примарно значење и различита друга, секундарна значења. Али сва та секундарна значења нису произвољна, случајна, већ су она најуже везана за опште лексичко значење, које се у оквиру исте речи током развоја језика спонтано везује за поједине природне, животне и стварне, или апстрактне појаве и друштвене токове и односе. То опште значење именице владика, из кога су изведена сва друга горе наведена конкретна значења може се обележити помоћу више семантички истоветних, или врло сродних речи. То су речи: *старешина, владар, поглавар, владалац, управитељ, господар*. Ако се сада то опште значење конкретизује, онда се лако добије цео низ конкретних хијерархијских овоземаљских престижних друштвених звања и титула као што су: поглавар, владар или старешина земље (државе), племена, жупе или, пак, црквене области (епископ). Том хијерархијском (мушком) престижу, горњем управљачком слоју, врло је блиска по свом вишем друштвеном статусу и женска особа чије је порекло племићко. А у царству небеском ту су, наравно, увек на првом месту Бог и Исус Христос. И све је то у себе упила, ширећи стално на истој општој значењској основи своје семантичко поље, једна лексема — именица *владика*! Из тог се добро види колико је сам језик, чак и у домену лексике, где се стално рађају нове речи, врло штедљив, економичан. Ту једино није јасно како је у то проширено семантичко поље речи *владика* залутала *морска риба*! То, несумњиво, најбоље зна дубровачки рибар Маго, који ми је једног поподнева, пре петнаестак година, на цвататској обали — док је бацао удицу у морску воду, чекајући, можда, баш да нагло крене и мамац загризе нека *владика* — рекао ово:

„Владика је малешна, њејинџ до дваес санџимејџра̄. С обадваје стџране њма џруге, зеленџ и црвенџ. Шџрафе џзвијугане, на џсмицу

й̆д̆ў. С̆ӑмо̆ јӗ сл̆ӑй̆скӑ. Й̆м̆ӑ с̆ӑмо̆ ј̆ӗдан̆ р̆ӗд̆ м̆ӑл̆й к̆о̆с̆йй̆. Н̆йјӗ ў в̆ӗл̆ик̆о̆м̆ дуб̆йнй.“

Ето, сад је сасвим јасно зашто је та врло слатка и прелепа морска риба, што с обе стране „има пруге, зелену и црвену“ и извијугане штрафте које „на осмицу иду“ (лице), у говору примораца постала *владика*.

Из наше досадашње анализе види се како поједине речи током времена мењају своја значења. У тој њиховој семантичкој еволуцији посебно су занимљиве лексеме са више значења. Ту, у ствари, често постоје два различита, супротна еволутивна тока. За први ток је карактеристична изразита полисемија, проширење семантичког поља исте речи. Али временом јавља се и један обрнут процес. Његово главно обележје је сужавање значења речи, које постепено доводи до делимичног или потпуног нестанка полисемије, па чак и до потискивања полисемичне лексеме, њене замене другом речи која је семантички истоветна са само једним значењем неке вишезначне речи. Цео тај еволутивни семантички ток имала је напред детаљно анализирана реч *владика*. Видели смо да се за њу у *Речнику српскохрватског књижевног и народног језика* наводи чак пет значења. Али за већину тих значења ту је речено да су застарела или да су регионална, покрајинска. У данашњем свакодневном усменом говору та реч има само два значења своја: шире црквено-народно, којим се обележава поглавар Српске православне цркве, и друго, ускорегионално, приморско, име једне рибе, или неколико врста риба, шиљоглавки. Али и та два значења полако нестају, или се, пак, све више сужава територијално подручје њихове употребе. Тако, на пример, *владика* као црквени јерархијски назив, термин, данас се углавном јавља у свакодневном, колоквијалном говору и у кругу цркве, али у домену непрестане шире друштвене комуникације (јавни скупови, штампа, радио, телевизија и сл.) све више се место те народне речи употребљава грчка реч *ејиској*, а истоимена или слична риба шиљоглавка у великом делу приморског појаса зове се поодавно *кнез*, а некад чак и *голуб*. Сигурни смо једино, а сведок за то нам је и Мато рибар, да је име те рибе и данас, исто као и у Вуково време, у Дубровнику и његовој околини — *владика*. Биће овде, свакако, занимљиво ако се каже да у дубровачким и јадранским дубинама морским постоји и једна друга славна риба. То је *с̆ӑн̆йј̆ӗр* (*с̆ӑн̆йј̆ӗро*) или *ш̆ӑм̆йј̆ӗро*, о чему је исти рибар Мато овако зборио:

„Ш̆ӑм̆йј̆ӗро, ш̆о̆ јӗ ш̆ӑл̆йј̆ӑн̆скӑ р̆йјеч. Н̆ӗм̆ӑ б̆о̆љ̆ӗ р̆йб̆ӗ.“

И овај пример нам исто показује како поједине речи добијају нова значења, па ту чак и морске рибе могу бити *владике*, или светац

санџеро (шамџеро). Али у том на први поглед чудном, необичном, полисемичном лексичком именовану ништа није, као што се и из нашег досадашњег разматрања види, случајно, произвољно, већ ту постоји један врло кохерентан принцип чију основу чини сама унутрашња појмовна, мисаона повезаност и природна или апстрактна сличност на којој лако ничу нова семантичка поља истих речи. Јер ако у царству земаљском и небеском, по црквеном канону и јерархији, челно место имају свец и владике, а у свакодневном животу старешине, владари, поглавари, што се исто владике зову, зашто онда да и у друштвеним односима, социјалном престижу, богатству и моћи нека властелинка, бољарка, или пак нека риба са зеленим и црвеним пругама и слатким месом, међу рибарима и приморцима, код којих је рибарство кључна привредна грана, не буде — *владика*. Само ту је, највероватније, прво властелинка добила то име, а онда је и у рибљем свету, помоћу људског језика, његове свемоћне лексике, и та лепа риба постала *владика* — *бољарка*! На сличан начин је и горе поменути друга риба добила светачко име. Јер ако, како рече рибар Мато, од *шамџера* нема боље рибе, зашто онда да исто тако, опет у морском рибљем царству и људском језику, та риба над рибама, „најриба“, не постане својим именом чак риба — *свештац*. Али за разлику од *владике* та света риба до нас је стигла у страном (или гласовно мало понарођеном) романском језичком руху. У италијанском књижевном језику та реч, и за свеца и за морску рибу, гласи *San Pietro* (= Сан Пјетро) и њено основно значење је Свети Петар. Као што се види, у италијанском језику за оба та значења употребљава се исти двочлан назив који почиње скраћеним обликом придева *santo* (= свети). Јасно је, дакле, да је данашњи назив, који употребљавају не само Дубровчани већ и неки други наши приморци³ за име те „свете“ рибе, лексичка позајмљеница из италијанског језика. Та реч има само неколике изговорне варијанте. Разлику наимае, ту чини, као што са посуђеним речима често бива, једино мало другачији гласовни склоп, настао гласовним и деривационо-морфолошким прилагођавањем властитом језику. Али и у том домаћем локалном изговору постоје извесне индивидуалне разлике.⁴ Једна млада жена што је продавала на пијаци у Цавтату рибу рекла је *санијџер*, а већ помињани рибар Мато, који је пре пе-

³ Петар Скок у свом *Етимолојском рјечнику хрватскога и српскога језика*, штампаном у Загребу 1973. године, наводи да се та риба у Гачишћу код Будве исто зове *шамџеро* (види том III, стр. 365).

⁴ Једино што је ту једнообразно, јесте свакако, то што име те рибе није, као што је у италијанском језику, двочлано, већ је то увек једна (сложена) реч и у њој се никад не изговара изворно италијанско *ш* испред *р*.

десет година дошао из околине Мостара у Дубровник, па се после преселио у Цавтат, казао је, као што смо већ поменули, за исту рибу *шамџџеро*. То све говори да адаптација те стране речи није једнообразна, ни у изговору ни у морфолошком склопу. Гледано чисто морфолошки овај други изговор (*шамџџеро*) аутентични је, јер се, исто као и у италијанском, на крају јавља *-o*. Ту је и ово медијално *-je-* директно преузето из италијанског језика. Али иницијално *ш* је, свакако, настало под утицајем оних далматинских говора у којима се сибиланти *с*, *з* изговарају умекшано (и шушкаво) као *с'*, *з'*. То су, значи, гласовни далматинизми или адријатизми који су типични за многе приморске, полуградске и острвске, цакавизмом прожете говоре. Током времена такав изговор се протеглао и на шире приобално јадранско подручје, само што су се ти гласови ту често акустички готово потпуно изједначили са задњонепчаним сугласницима *ш*, *ж*. То је, дакле, исто један вид међудијалекатске гласовне супституције, замене у матерњем језику непостојећих палатализованих гласова *с'*, *з'* најближим својим гласовима, консонантима *ш*, *ж*. Зато цавтатски рибар Мато, рођен у Мостару, не каже *санџџеро*, већ *шамџџеро*. За његов говор ту је исто карактеристично што испред усненог сугласника *ш* место *н* долази уснено *м*. То је, дакле, један вид дијалекатског једначења сугласника по месту творбе. Биће овде, свакако, интересантно истаћи да је једна старица Сплићанка, бака, која дуго живи у Београду, на моје питање како се зове та риба у Сплиту прво рекла *шанџџеро*, али мало касније у разговору брзо иза тога казала је за ту рибу да је то *шанџџер*. И она ту, као што се види, уместо цакавског *с'* на почетку речи изговара њој обичнији сугласник *ш*, али код ње *н* испред *ш* остаје непромењено. Њен изговор је и акценатски другачији, јер место краткоузлазног, он има краткосилазни акценат, што је опет јасан траг њеног сплитског говора.

То „посвећивање“ свакодневних речи у народном језику није видљиво само у именима морских риба, већ је оно нарочито често у топонимији, називима појединих места, расутим широм света. У те свете називе, несумњиво, спадају сви они многобројни топоними који у двочланом имену или пак у иницијалном основинском делу једноимене речи имају *Сан(ш)*, *Сен(ш)*, *Санша*, *Санки* и сл. То су најчешће имена градова. Лако је то уочити на географским картама и атласима. Али ту се брзо може запазити да се највећи број тих назива налази тамо где су морске воде, мора, океани, који окружују, заплускују, обалски појас многих држава и појединих острва, чак на неколико континената. То је у Европи најизразитије у медитеранском и атлантском подручју, тамо где су романски народи и језици. Слично је и у Јужној и Средњој Америци (Латинска Америка) и то опет у зони ро-

манског, шпанског и португалског језика. То јасно показују и ова имена из тог дела Европе и Америке: *Сан Ремо*, *Сан Марино*, *Сан Вићенцо* (Италија), *Сан Себастијан*, *Сантјаго де Компостела*, *Сантјандер* (Шпанија), *Сен Тройе*, *Сен Сир*, *Сен Еијен* (Француска), *Сантја Марија*, *Сантја Круз*, *Сантос* (Бразил), *Сан Лус*, *Сан Николас*, *Сан Франциско*, *Сантја Роза* (Аргентина), *Сан Бернардо*, *Сантјаго* (Чиле), *Сантја Клара* (Куба), *Сантја Луџија* (Уругвај), *Сантја Марта* (Колумбија), *Сан Мигел*, *Сантја Ана*, *Сан Салвадор* (Салвадор) и др.

Понекад се тако зову и острва (*Сен Винсент*, *Сантја Круз*), реке (*Сен Лоренс*), покрајине (*Сантја Круз*), бивше колоније (*Санто Доминго*), па чак и нека држава у оквиру савезне државе (*Сантја Кајарина*).

Латинско *sanct* јавља се врло ретко и то превасходно у државама изван романског говорног подручја. Тако, на пример, у Аустрији је град *Санкт Михаел* и *Санкт Пелтен*, у североисточној Швајцарској *Санкт Гален*, у Русији *Санкт Петербург*⁵. Такво (латинско) именовање јавља се и у САД и Канади. Али и у тим државама има градова у чијем имену је понарођени романски облик те основе. Најчешће је то француско *сен(т)*, које је одавно продрло у енглески језик, а некад ту долази и шпанско *сан(т)*. Такви (шпански) називи и данас су врло чести у савезној држави Калифорнији, у Северној Америци, што се, несумњиво, добро види из примера типа: *Сан Диего*, *Сан Франциско*, *Сан Бернардино*, *Сантја Ана*, *Сантја Барбара*, *Сантја Круз*, *Сантја Моника*, *Сантја Роса* и др. Та имена градова настала су сигурно највише у време кад је Калифорнија била шпанска колонија (1769–1822) и део Мексика (до 1848. г.). Природно је што је тај шпански језички утицај видљив у именима места у Тексасу, највећој северноамеричкој савезној, пограничној држави, која је све до године 1836. била исто у територијалном саставу Мексика, а после тога десет година Тексас је био засебна република. Ту се налазе градови: *Сан Анџело* и *Сан Антонио*.

Нема никакве сумње да су сви ти називи градова, и неких других напред помињаних топонима, стигли у Јужну, Средњу и Северну Америку заједно са ширењем шпанског и португалског језика на јужноамеричком континенту, које сеже у далеку прошлост, у време великих европских сеоба и колонизације тог континента и накнадног

⁵ Обично се мисли да је тај стари престони руски град добио име (које је латинско-германска језичка творевина) по руском цару Петру Великом. То, међутим, није тачно, већ је то име, како се и из његовог првог дела види, Светог Петра, патрона те некадашње руске престонице, а то ми је недавно потврдио колега Богдан Терзић, наш познати слависта-русиста.

ширења Северне Америке и на некадашњу шпанску колонију и мексичку државну територију.

А што се тиче самих назива свих тих топонима што почињу са *Санкѝ*, *Сан(ѝ)*, *Сен(ѝ)* ту, у чисто лингвистичком смислу, све је, као што се и из нашег досадашњег излагања може наслутити, потпуно јасно. Одавно је, наиме, утврђено да тај почетни елеменат води порекло од латинског придева *sanctus* (= свети). Ту је само у различитим романским језицима, и језицима који су у лексички заплуснути снажним романским утицајем (енглески језик), дошло до гласовне адаптације, упрошћавања те латинске придевске основе, њеног свођења на *сан-ѝ* (италијански, шпански), *сен(ѝ)* (француски и под француским утицајем енглески). Јасно је, дакле, да у свим по свету врло проширеним топонимима тог типа та почетна реч, или иницијални основински елеменат исте (изведене или сложене) речи, увек, у свом изворном семантичком поимању, има значење нашег придева *свѝти*.

Овде је, свакако, занимљиво подсетити да је том латинском и романском, највероватније италијанском, млетачком или старом далматском, придевском елементу *сан(t)* у нашем језику еквивалентно, по пореклу и аутентичном значењу, иницијално *су* — што се јавља у многим називима приморских, приобалних и острвских места типа *Суѝѝтар*, *Суѝѝјејан*, *Суѝѝејан*, *Сумарѝин* и др.

Већ на први поглед је приметно да данас не постоји било каква ужа, гласовна подударност између тог романског *сан* и нашег *су*-. Ту је једино исти почетни сугласник *с*. То је, несумњиво, данас тако, али некад, у древној прошлости нашег језика, било је друкчије, јер је тада та ужа гласовна веза била врло прозирна, лако уочљива. Добро, наиме, знамо да је наш језик све до половине десетог века у тим називима места имао почетни основински део *sq*-. Ту се, као што се види, јавља носни вокал *q*, који је добивен директном гласовном супституцијом романског *-an-* у топонимима који су почињали са *Сан(t)*. Тада су те речи-топоними били, нарочито у том свом почетном елементу, директне посуђенице романског лексичког супстрата. Али то старо, под романским језичким утицајем добивено, *Sq*- врло рано, већ крајем X века, у време деназализације старих носних вокала, прешло је у *Su*- (*Sy*-).

Јасно је, дакле, да смо ту у почетку, још у доисторијској епохи развоја нашег језика, имали класичан тип једне лако уочљиве древне гласовне супституције, чији су трагови све до данас сачувани, само у доцнијим гласовним континуантима, у топонимима, називима места широм источне јадранске обале и на острвима. Те гласовне супституције двоструко су за теоријску, лингвистичку анализу важне. Оне нам, прво, јасно показују да су наши словенски преци кад су стигли

на јадранско подручје у свом вокалском систему добро чували прасловенске назале, носне вокале. А оне су, исто тако, и сигуран доказ да су они ту затекли романске староседеоце, свакако, у великом броју, и да су, дошавши с њима у ближи језички контакт, од њих преузели називе тих места тако што су их само мало прилагодили свом изговору и властитом језичком, фонолошком систему. Али доцније, када се тај стари вокалски систем променио, кад је у њему врло рано дошло до деназализације вокала и када је $\rho > u$, та првобитна гласовна супституција речи са романским *san* више није била могућа, па су се онда такве романске речи преузимале тако што је тај лексички елемент њихов остао у изворном романском облику (*сан-*), али сада као део основе исте, сложене речи. Све нам то, несумњиво, говори да је име напред помињане рибе *санџер(о)*, *шанџер(о)* и сл. у Дубровнику и јадранском приморју директно преузето из италијанског језика знатно касније, у време кад у нашем језику више није било (вероватно одавно) носних вокала. Ту знатно доцнију супституцију имамо и у историјском термину, називу *Санстефански мир*, образованом од имена града у коме је тај мир склопљен.

Ако се сада за тренутак присетимо појединих назива места са тим светачким именом, онда је лако утврдити да се то име у нашем данашњем језику појављује у ова три своја основна гласовна и лексичка вида: *Сан Стефан*, *Сусџејан*, *Свети Стефан*. Нема никакве сумње да је први назив са тим својим почетним *Сан* најближи романском изговору, његова директна копија. Томе је исто био у почетку, све до деназализације старих носних вокала, врло близак и овај други назив који је уместо романског *-an-* имао наш некадашњи назал ρ . Ту смо, значи, у тој иницијалној позицији у та два назива имали старо *Sρ-* и новије *Сан*. У оба та случаја је јасно видљива романска гласовна компонента. Али, када је ρ прешло у *u*, та је веза и овде — исто као и у многим напред помињаним називима места — прекинута, пошто је место *Sρ-* добивено наше данашње *Sy-* (*Сусџејан*). У трећем називу *Свети Стефан*, познатом летовалишту на Црногорском приморју, нема, као што се лако види, ни старе гласовне супституције, ни новијег директног преузимања романског *-an-*, већ је то двочлано име места обележено нашим речима. Али зато и сада у Будви постоји црква која се зове *Санџа Марија*.

Све досад речено јасно показује, да су речи, лексика, њихов постанак и развој значења, гласовни склоп, стално на удару језичких промена. Томе се не треба чудити, јер је у лингвистици одавно утврђено да се у тој сфери својој сваки језик најбрже мења. А то је највише зато што је лексика, као што смо већ на почетку рекли, онај слој

језика који је најуже повезан са свакодневним животом човека, људским заједницама и цивилизацијским развојем. Логично је онда што се управо у речима сваког језика не садржи само цео један човеков мисаоно-појмовни и језички свет, њихови унутрашњи односи и међусобна преплитања, већ је ту доста верно одсликано и целокупно човеково животно, природно и културно окружење, историјски ход, друштвени токови и међусобни односи и додири различитих етничких заједница, њихових језика и цивилизацијских творевина. А све то опет показује да се управо у речима, њиховим значењима, а често и гласовној структури, добро види прошлост неког народа, његова историја и древни ареални, културни и језички контакти са другим народима и њиховим језицима.